

возраста, эйджизм и стереотипы. Это усложняет процесс создания инклюзивного пространства для всех возрастов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Андреева, Г. М.** Социальная психология: учебник / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – Москва: Аспект Пресс, 2021. – 360 с.
2. **Луговский, В. А.** Психология профессиональной деятельности: учебно-методическое пособие / В. А. Луговский, М. Н. Кох. – Краснодар: КубГАУ, 2015. – 101 с.
3. Психологическое сопровождение пожилых людей в период адаптации к жизни в геронтологическом учреждении: методические рекомендации / под ред. Н. В. Ключевой. – Ярославль: ЯрГУ, 2012. – 80 с.
4. Модель социально-психологического сопровождения пожилых людей в посттрудо-вой период и социологический анализ основных критериев ее результативности и эффективности / О. С. Анисимова [и др.] // Социодинамика. – 2022. – № 11. – С. 56–71.

УДК 37.013

Г. У. Болбас

ДЫНАМІКА РАЗВІЦЦЯ ІДЭЙ ПРЫРОДАЗГОДНАГА ВЫХАВАННЯ Ў ПЕДАГАГІЧНАЙ ДУМЦЫ БЕЛАРУСІ

Анотацыя. Актуалізуюцца ідэі прыродазгоднага выхавання, вызначаецца неабходнасць звароту да айчыннага гісторыка-педагагічнага вопыту тэарэтычнага асэнсавання і практычнага выкарыстання дадзенага педагагічнага феномену. Прасочваецца дынаміка развіцця ідэй прыродазгоднага выхавання ў педагагічнай думцы Беларусі з X ст. і па цяперашні час, указваецца на яе абумоўленасць сацыяльна-палітычнымі і культурна-гістарычнымі фактарамі, а таксама каштоўнасцямі-ўніверсальямі, якія задавалі накіраванасць развіццю педагагічнай з'явы. Акцэнтуюцца ўвага на асаблівасцях праяў прыродазгоднага выхавання ў кантэксце каэвалюцыйнай парадыгмы.

Ключавыя словы: прыродазгоднае выхаванне, педагагічная думка Беларусі, генезіс, дынаміка развіцця, гісторыка-педагагічны працэс, каэвалюцыйная парадыгма, сацыякультурныя каштоўнасці, аксіялагічнае напаўненне.

На розных этапах развіцця сусветнай педагагічнай думкі асаблівае месца ў асэнсаванні педагагічных феноменаў займае прыродазгоднае выхаванне. Гэта абумоўлена пастаяннай актуальнасцю пытанняў фарміравання ў падростаючага пакалення сістэмнага мыслення і экалагічнай свядомасці, прыродаахоўных і рэсурсазберагальных паводзін. Таксама значным уяўляецца развіццё і праявы ў дзяцей і моладзі высокай ступені духоўнасці, якая забяспечвае ўнутраную гармонію і патрэбу ў гарманічных адносінах з навакольным светам, перарыентацыю з эгацэнтрычнага на агульначалавечае і трансцэндэнтнае. Пры гэтым на сучасным этапе развіцця чалавецтва вастрыва дадзеных праблем

узмацняецца ў сувязі з частымі экалагічнымі крызісамі і прыроднымі катаклізмамі, якія ў цэлым пагражаюць знікненнем цывілізацыі. Ад таго, наколькі хутка мы ўсвядомім сітуацыю, якая склалася, і зможам эфектыўна на яе адрэагаваць, залежыць па сутнасці жыццё на планеце. Ідэі прыродазгоднага выхавання таксама актуалізуюцца і пераасэнсоўваюцца ў пераломныя моманты грамадска-гістарычнага развіцця, якія суправаджаюцца змяненнем навуковай парадыгмы, што сёння ў навуковым свеце не выклікае сумненняў.

Феномен прыродазгоднага выхавання мае сваю гісторыю, якая ярка прадстаўлена ў кантэксце замежнай педагогікі. У любым падручніку па гісторыі педагогікі мы знойдзем імёны еўрапейскіх асветнікаў, якія актыўна развівалі ідэі прыродазгоднасці. Што тычыцца прадстаўнікоў педагогічнай думкі Беларусі, то іх вопыт асэнсавання дадзеных ідэй у навуковай літаратуры не прадстаўлены. Больш за тое, склалася меркаванне, што айчынная педагогіка апрыйёры толькі сціплы водгалас вялікіх адкрыццяў замежнай педагогічнай навукі і цямнее перад яе маштабам. У выпадку, калі і выяўляюцца цікавыя і незвычайныя педагогічныя ідэі беларускіх мысляроў, то ўзнікае сумнеў у іх арыгінальнасці і спакуса праверыць іх на запазычанне ў еўрапейскіх філосафаў.

Ідэі прыродазгоднага выхавання атрымалі распаўсюджванне ў Беларусі з X ст., з першых момантаў зараджэння педагогічнай думкі. Знаходжанне беларускіх зямель у розныя перыяды гісторыі спачатку ў складзе Старажытнай Русі, пазней Вялікага княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі, СССР вызначыла ўплыў розных культур і палітычных інтарэсаў. Дастаткова актыўным было ўзаемапранікненне выхаваўчых традыцый і непасрэдна ідэй прыродазгоднага выхавання. Аналіз генезісу ідэй прыродазгоднага выхавання ў педагогічнай думцы Беларусі дазволіў вызначыць дынаміку іх развіцця з улікам сістэмы сацыяльна-палітычных і культурна-гістарычных фактараў.

Дынаміка развіцця прыродазгоднага выхавання адрозніваецца перыядамі росту і спаду. Так, на этапе контррэфармацыйнага руху (канец XVI–XVII ст.) на беларускіх землях назіраецца проціборства рэнесансным ідэям адраджэннем сярэднявечных традыцый, якія абумовілі актуалізацыю каштоўнасцяў хрысціянскага свету і ідэй узгодненасці выхавання з прыродай ад Бога. Дадзены перыяд некалькі адкінуў назад у тэарэтычным асэнсаванні ідэй прыродазгоднасці выхавання, якія ў перыяд Адраджэння былі сфакусіраваныя на ўзгадненні працэсу фарміравання і развіцця асобы з яе дзейнаснай самабытнай прыродай і набылі сацыяльна-грамадзянскую накіраванасць. Таксама перыядамі спаду як выніку ідэалагічнага стрымлівання стаў перыяд рэвалюцыйна-дэмакратычнага руху на беларускіх землях у другой палове XIX – пачатку XX ст. і савецкі перыяд нашай гісторыі, калі ідэі прыродазгоднага выхавання прымаліся за праявы буржуазнага і чужога савецкаму чалавеку свету. Савецкая педагогічная тэорыя вызначала прыродазгоднасць выхавання як прынцып буржуазнай педагогікі і яго недасканаласць знаходзіла ў тым, што ён выкарыстоўваецца ў дачыненні толькі да тэорыі педагогічнага натуралізму,

свабоднага выхавання і педацэнтрызму. Падобнае было непрымальна ў рамках камуністычнай ідэалогіі, якая звязвала катэгорыю «індывідуальнасць» з індывідуалізмам і прыватнай уласнасцю. У 60-я гг. XX ст. гісторык педагогікі А. І. Піскуноў даказваў, што прынцып прыродазгоднасці не мае ніякага дачынення да навукі, не ўжываецца ў педагогіцы ў сілу сваёй ідэалістычнай сутнасці [1].

Пікамі актыўнага развіцця ідэй прыродазгоднага выхавання сталі перыяды ўваходжання беларускіх зямель у склад Вялікага княства Літоўскага, а пазней Рэчы Паспалітай аж да контррэфармацыйнага руху. Гэта было абумоўлена актыўным далучэннем да багатых еўрапейскіх педагагічных традыцый, якія фарміраваліся ў больш спрыяльных умовах. У той жа час у перыяды гістарычна абумоўленага вонкавага стрымлівання дадзенага педагагічнага феномену назіраецца актывізацыя ўнутраных крыніц яго развіцця, якія, як правіла, выяўляліся ў псіхалагізацыі прыродазгоднага выхавання. Таксама неабходна прыняць у разлік тое, што рэлігійна-філасофская аснова выхавання, абумоўленая як раз стрымліваннем рэлігіяй, спрыяла паглыбленню заходнееўрапейскіх традыцый прыродазгоднага выхавання і ўраўнаважвала крайнія праявы заходнееўрапейскага індывідуалізму ідэямі саборнасці і агульнага добра.

Каштоўнасці кожнай эпохі абумоўліваюць аксіялагічнае напаўненне мэтавых асноў прыродазгоднага выхавання. Іх гістарычная дынаміка, дэтэрмінаваная інтэрпрэтацыямі прыроды чалавека, навакольнага свету і выхавання, вызначыла змены мэты прыродазгоднага выхавання. Дамінаванне тэацэнтрычных каштоўнасцяў у перыяд X–XV стст. выявілася ў неабходнасці гарманізацыі сістэмы «Бог – чалавек» і знайшло праяўленне ў фарміраванні гарманічнай і цэласнай асобы праз яе далучэнне да Усявышняга як ідэальнага і здзейсненага пачатку. Дадзены працэс ажыццяўляўся праз інтэрыярызацыю зводу рэлігійна-маральных нормаў, правілаў і прадпісанняў, якія рэгулююць як адносіны са знешнім светам, так і ўнутраны свет самога чалавека. Гэта ўяўлялася магчымым у большай ступені за кошт унутраных намаганняў самога чалавека ў працэсе фарміравання ўласнай асобы, «самабудаўніцтве», што знайшло праяўленне ў прырода(Бога)згоднасці самавыхавання.

У перыяд XVI–XVII стст. рэабілітацыя каштоўнасці чалавека і зямнога жыцця праявілася ў неабходнасці гарманізацыі сістэмы «чалавек – Бог – грамадства», што вызначыла фарміраванне гарманічнасці і цэласнасці праз праявы дзейнаснай прыроды чалавека дзеля агульнага добра. Распаўсюджванне рэнесансных ідэй абумоўлівала змену сярэднявечных светапоглядных арыенціраў, у выніку якой Бог як першастваральнік, на працягу доўгага часу супрацьпастаўляемы сваім тварэнням, у тым ліку і чалавеку, пачынаў у іх актыўна ўвасабляцца [2, с. 94]. Як падкрэслівае сучасны даследчык У. Дз. Літвінаў, падобнае абагаўленне матэрыяльнага свету спрыяла сцвярджэнню каштоўнасці зямнога быцця і збліжэнню паняццяў прыроды, якая стварае (Бога), з прыродай ім створанай (светам) [3, с. 232].

З першай паловы XVIII ст. па першую палову XIX ст. важнасць стала прадстаўляць гарманізацыя сістэмы «чалавек – прырода», што нацэльвала на неабходнасць фарміравання цэласнай і гарманічнай асобы праз яе цэласнасць і адзінства з натуральным прыродным асяроддзем. З другой паловы XIX ст. па 80-я гг. XX ст. актуалізуецца важнасць гарманізацыі сістэмы «грамадства – чалавек», якая знаходзіць праяву ў фарміраванні цэласнай і гарманічнай асобы як выніку гарманічных адносін з сацыяльнай асяроддзем.

З другой паловы XIX ст. па цяперашні час запатрабаванай з'яўляецца гарманізацыя сістэмы «грамадства – чалавек – прырода», што знаходзіць праяву ў ідэях фарміравання цэласнай і гарманічнай асобы праз гарманізацыю яе адносін з шматмерным навакольным светам. Дадзеныя меркаванні карэлююць з ідэямі каэвалюцыі, якія пачынаюць выступаць метадалагічным базісам розных канцэпцый і тэорый у гуманітарных навуках, у тым ліку і ў педагогіцы. Тэарэтыка-метадалагічныя асновы прыродазгоднага выхавання ў рамках каэвалюцыйнай навуковай парадыгмы паглыбляюцца сыходам ад цэнтрацыі на адным элеменце сістэмы. Сутнасць прыродазгоднага выхавання заключаецца не ў засяроджванні на тым, з чым трэба ўзгадняць выхаванне, гэта значыць з якой прыродай (натуральнай або штучнай; ідэальнай або матэрыяльнай, прыродай чалавека або прыродай асяроддзя і інш.), а на неабходнасці ў прынцыпе ўзгаднення дадзенага працэсу з навакольным светам ва ўсёй яго разнастайнасці як асяроддзем жыццядзейнасці чалавека. Адзінства і гармонія з Богам, прыродай, соцыумам і інш. і вытворныя ад іх, гістарычна абумоўленыя, богазгоднасць, прыродазгоднасць, культуразгоднасць, сацыязгоднасць, чалавеказгоднасць у кантэксце тэорыі каэвалюцыі губляюць сэнс, так як увага пераносіцца ў бок адносін з светам, а не яго канкрэтнага аб'екта або з'явы, якія прадстаўляюць у пэўны гістарычны перыяд вышэйшую каштоўнасць. Прыродазгоднае выхаванне, такім чынам, характарызуецца скіраванасцю да каэвалюцыйнай адаптацыі, арганічнага і гарманічнага прыстасавання чалавека да свету прыроды і соцыума, экалагічнага фарміравання яго безумоўнай сувязі з светам.

Мэтай прыродазгоднага выхавання ў каэвалюцыйнай парадыгме з'яўляецца фарміраванне цэльнай і цэласнай асобы. Цэльнасць чалавек набывае ў выніку рэалізацыі мэтай уласнага захавання і развіцця. Цэласнасць жа ўяўляе сабой вынік рэалізацыі мэты сістэмы, у якую ўключана асоба. У дадзеным выпадку гэта агульная трыадзіная мэта сістэмы «чалавек – выхаванне – асяроддзе», дзе цэнтральнае звязно ўяўляе сабой інструмент яе рэалізацыі. Эфектыўнасць ажыццяўлення мэты напрамую звязана з магчымасцю атрымання для кожнай уваходнай падсістэмы пэўных выгод ад уключэння ў сістэму. Важным з'яўляецца тое, што ў выпадку страты элементам сістэмы цэласнасці, руйнуецца цэлае. Такім чынам, бачым спалучэнне і ўзаемазалежнасць паміж дадзенымі сістэмамі з прычыны таго, што цэласнасць чалавека абумоўлена яго адносінамі з асяроддзем.

Каэвалюцыйная парадыгма прыродазгоднага выхавання абапіраецца на палажэнне аб эквівалентнасці чалавека і свету і важным аспектам фарміравання

асобы выступае духоўнае выхаванне. Духоўнасць у дадзеным выпадку разумеецца як дачыненне чалавека да сферы розуму, якая гарманізуе яго адносіны з асяроддзем і надае асобасны сэнс яго дзейнасці, а не зводзіць прызначэнне жыцця толькі да функцыянальнага развіцця індывіда. Духоўнасць называюць «уласцівацю прыроды чалавека, атрыбутам яго свядомасці, вышэйшым узроўнем якаснага развіцця асобы», а адносна грамадства яе вызначаюць характарыстыкай, «якая пазначае ўзровень яго гуманізацыі, якая спрыяе яго цэласнасці, стабільнасці і эвалюцыйнаму развіццю» [4]. Духоўнасць таксама звязваюць з «пераадоленнем чалавекам эгаізму і абмежаванасці ўласнага досведу, прычым за рамкамі гэтых межаў чалавек аказваецца ўключаны не ў грамадства, а ў сусвет цалкам» [5, с. 79].

Такім чынам, дынаміка ідэй прыродазгоднага выхавання ў педагагічнай думцы Беларусі абумоўлена гістарычнай дынамікай сацыякультурных каштоўнасцяў, якія задаюць вектар развіццю дадзенага феномену і вызначаюць яго аксіялагічнае напаўненне.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. **Пискунов, А. И.** Природосообразности принцип / А. И. Пискунов // Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / под ред. И. А. Каирова. – 1966. – Т. 3. – С. 508.
2. **Горфункель, А. Х.** Философия эпохи Возрождения / А. Х. Горфункель. – Москва : Высшая школа, 1980. – 368 с.
3. **Литвинов, В. Д.** Ренесансний гуманізм в Україні / В. Д. Литвинов. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2000. – 472 с.
4. **Устимова, О. В.** Обретет ли «духовность» плоть: на пути к операционализации понятия в российском обществе и СМИ / О. В. Устимова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 2011. – № 1. – С. 114–130.
5. **Колкунова, К. А.** Понятие «духовность» в современной российской литературе / К. А. Колкунова, Т. В. Малевич // Вестн. Православного Свято-Тихоновского гуманитар. ун-та. Сер. 1. – 2014. – № 6 (56). – С. 72–88.

УДК 81'23

М. А. Гладко

СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ПОТЕНЦИАЛ «НОВОЙ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТИ» В МЕДИАДИСКУРСЕ

Аннотация. Выявлены специфика лингвистической репрезентации «новой чувствительности» как особой коммуникативной технологии в медиадискурсе и особенности репрезентации «новой чувствительности» в коммуникативном пространстве познавательного теледискурса.

Ключевые слова: медиалингвистика, «новая чувствительность», историческая память, познавательное телевидение.